

Nargiza ASADULLAYEVA,
Quva kasb-hunar maktabi o'qituvchisi
Email: ulau8584@gmail.com
Tel: +998 91 673 45 53

ADU katta o'qituvchisi, p.f.f.d. (PhD) M.E.Abdullayev taqrizi ostida

BO'LAJAK O'QITUVCHILARDA HUQUQIY FAOLIYAT TA'SIRCHANLIGINI OSHIRISHDA ZARUR BO'LGAN JIHATLAR

Anotatsiya

Ushbu maqolada oliy o'quv yurtlari, yoshlar va xotin-qizlar tashkilotlari yoshlarni huquqiy ongini yuksaltirishda muhim rol o'ynashi, huquqiy tarbiyaning turli shakllari fuqarolik jamiyatini shakllantirish jarayonida fuqarolarning mustaqilligidan yanada samarali foydalanish uchun javobgarligi, boshqaruv organlari va jamoat institutlarining beqiyos pozitsiyasi aniqlangan.

Kalit so'zlar: Talaba - yoshlar, huquqiy ong, huquqiy tarbiya, huquqiy madaniyat, mahalla instituti, fuqarolik jamiyati, ayollar va qizlar.

ASPECTS NECESSARY TO INCREASE THE EFFECTIVENESS OF LEGAL ACTIVITY IN FUTURE TEACHERS

Annotation

In this article, higher educational institutions, youth women's organizations play an important role in raising the legal awareness and legal culture of students and youth, are responsible for the more of legal education, including the independence of citizens in the process of forming a civil society, revealed the incomparable position of the governing bodies and public institutions.

Key words: Student youth, legal awareness, legal education, legal culture, neighborhood institution, civil society, women and girls.

АСПЕКТЫ НЕОБХОДИМЫЕ ДЛЯ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРАВОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

Анотация

В данной статье высшие учебные заведения, молодежные и женские организации играют важную роль в повышении правосознания молодежи, несут ответственность за более эффективное использование различных форм правового воспитания, в том числе самостоятельность граждан в процессе формирования гражданского общества, выявлена несравненная позиция органов управления и общественных институтов

Ключевые слова: Студенческая молодежь, правосознание, правовое воспитание, правовая культура, институт соседства, гражданское общество, женщины и девушки.

Kirish. Jahonda global raqobat muhitida yoshlarning huquqiy bilimini va siyosiy dunyoqarashini rivojlantirish orqali ularda faol fuqarolik kompetensiyasini shakllantirish vazifalari dolzarblik kasb etmoqda. Bu borada O'zbekistonning yangi taraqqiyot bosqichida ham salmoqli o'zgarishlar va islohotlar olib borilmoqda hamda jamiyatning asosiy qismini tashkil etuvchi yoshlar faolligini oshirishning ijtimoiy-huquqiy, ilmiy-pedagogik asoslarini va rivojlantirish mexanizmlarini ishlab chiqishga alohida e'tibor qaratilmoqda[1]. O'zbekistonning yangi taraqqiyot bosqichida demokratik islohotlarni chuqurlashtirish, jamiyatni modernizatsiyalash va fuqarolik jamiyatini shakllantirish vazifalarini amalga oshirishda fuqarolarning ijtimoiy-siyosiy va huquqiy faolligini oshirish, fuqarolik madaniyatini qaror toptirish muhim vazifalardan biri sanaladi. Fuqarolik madaniyati yuksak intellektual madaniyat, keng dunyoqarash va teran tafakkur, huquqiy va siyosiy saviya va bilim, madaniyat asosida shakllanadi. Shuningdek, fuqarolik madaniyatini rivojlantirishdagi muhim omil so'z erkinligi qadrlanadigan, qonun usuvor bo'lgan va fikrlar-hilma hilligi hurmat qilnadigan ijtimoiy muhit ham zarur. Mazkur vazifalar asosida so'nggi yillarda mamlakatimizda yangi tizim yaratildi va yangicha munosabat shakllandi. Fuqarolik kompetensiyasini namoyish etish uchun so'z erkinligi ta'minlanmoqda va fuqarolarning huquq va erkinliklari kafolatlanmoqda.

Tadqiqot ob'ekti va qo'llanilgan metodlar. Talaba-yoshlarning huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirishda oliy ta'lim muassasalari, yoshlar va hotin-qizlar tashkilotlari muhim o'rin tutishi, ularning zimmasiga huquqiy ta'lim va huquqiy tarbiyaning turli shakllaridan yanada samarali foydalanish, shu jumladan fuqarolik jamiyatini shakllantirish jarayonida fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organlari, hamda mahalla institutlarning mavqei beqiyosligi ochiqanib o'tilgan.

Olingan natijalar va ularning tahlili. Bo'lajak o'qituvchilarda huquqiy madaniyatni rivojlantirishda alohida e'tibor berilishi lozim bo'lgan o'ziga hos shart-sharoitlar va hususiyatlari ham borki, unga ta'lim berishda, albatta hisobga olish zarur. Zero, bo'lajak o'qituvchilarda huquqiy madaniyat turli yo'llar va shart-sharoitlar asosida shakllanadi:

Birinchidan, talabalar ta'limning turli sohalarida ishtirok etishlari bilan o'zlarining bilim darajalarini oshirib boradilar. Ular turli fan sohasidagi bilimlar bilan birga huquqiy fanlar beradigan bilimlardan ham o'zlashtirib boradilar. Bugungi oliy ta'limda o'tiladigan ijtimoiy-gumanitar fanlar talabalarning ijtimoiy-huquqiy dunyoqarashini shakllantirish bilan birga ularda faol fuqarolik kompetensiyasini mustahkamlashi, ijtimoiy mas'uliyatni oshirishi ham talab etiladi.

Ikkinchidan, talabalar jamiyatning huquqiy va siyosiy hayotida hamda huquqiy munosabatlarida bevosita ishtirok etadi. Talabalarni huquqiy munosabatlarga yo'naltirish, o'zining huquqi va erkinliklarini erkin bildirish imkoniyati va shunday vaziyalarni yaratish, siyosiy faolligini oshirish, har hil harakatlarda o'zining huquqlarini, tashabbuslarini namoyon qilish imkoniyatini yaratib berish ham ularda huquqiy madaniyatni, faol fuqarolik kompetensiyasini mustahkamlaydi. Bunday voqea va hodisalar, o'zgarishlar shaxs ongiga tasir etib, unda huquqiy madaniyatning rivojlanishi uchun qulay shart-sharoitni vujudga keltiradi.

Uchinchidan, oliy ta'limda talabalarning malum bir aniq sohada bo'lg'usi mutaxassisligini ham hisobga olishimiz zarur. Ularda huquqiy madaniyatni shakllantirishda umumiy fundamental huquqiy bilimlarini berish bilan birga, iloji boricha o'z mutaxassisligiga taluqi bo'lgan huquqiy bilimlarni berishga ham muhim hisoblanadi. Masalan, noyuritik o'quv yurti hisoblangan Farg'ona davlat univesitetini oladigan bo'lsak, ko'proq pedagogik oliygoh bo'lganligi uchun ham pedagog huquqi, ta'lim-tarbiya huquqi kabi sohalar bo'yicha chuqurroq bilim olishlariga e'tibor berish lozim bo'ladi.

To'rtinchidan, oliy ta'lim talabalari huquqiy madaniyatini rivojlantirish orqali ularda faol fuqarolik kompetensiyasini mustahkamlash va ta'lim-tarbiya berish vosita va usullarini tanlashda ularning yosh psixologiyasiga ham e'tibor berish zarur.

Beshinchidan, oliy o'quv yurtida ta'lim olayotgan talabalar aksariyati o'z uyalaridan uzoqda viloyat va tumanlardan hatto boshqa davlatlardan kelishadi. Aksariyat talabalar o'zi tug'ilib o'sgan hudud va ota-onasidan uzoqda mustaqil yashashga majbur bo'ladi. Shu sababli bo'lajak o'qituvchilarda huquqiy madaniyatni rivojlantirishda ushbu sharoitlarni e'tiborga olish kerak.

Oltinchidan, ommaviy axborot vositalari, hamda bosma nashrlar va ular ishining tahlil etilishi ham talabalarning huquqiy madaniyati va ongining rivojlanishidagi muhim omil hisoblanadi. Ommaviy axborot vositalari va bosma nashrlar orqali berilayotgan huquqiy malumotlar, axborotlar, ilmiy-nazariy bilimlar talabalarning huquqiy ongi va bilimi oshishiga katta tasir ko'rsatadi. Ta'limda talabalarning huquqiy madaniyatini rivojlanishiga ta'sir ko'rsatuvchi mana shunday vositalardan foydalanish va real vaziyatlarni tahlil qilish orqali ularda huquqiy bilim va dunyoqarashni rivojlantirish lozim. Bugungi oliy ta'lim esa talabalarga faqat atamalar, tushunchalar, faktlar va qoidalarni yodlatishdangina iborat bo'lib qolmoqda. Aniq keyslar bilan tanishish va ularni yechish yo'llarini o'rgatish orqali ularda huquqiy saviyani hosil qilish samarali hisoblanadi. Tadqiqotchi G.Qurbonova fikricha, "hayot hech qachon bir joyda to'xtab qolmaydi, u doimo harakatda va tinimsiz o'zgarishda bo'ladi. Shunday ekan, yurtimizni har tomonlama rivojlantirishning har bir bosqichida o'ziga xos muammolar paydo bo'ladi va zamon bizning oldimizga ularni hal etish bo'yicha yangi-yangi vazifalarni qo'yadi. Shu ma'noda bugungi asosiy maqsadimiz bo'lgan mamlakat taraqqiyoti va farovonligini ta'minlashning yagona yo'li izlanish, yangilash va islohotlarni hayotga tatbiq etishdir. Yoshlarning axloqiy sifatlarini tarbiyalashda ko'proq interfaol, innovasion tarbiya texnologiyalaridan foydalanib, har bir o'quvchi-talabani shaxsiy ishtirokini ta'minlash, tajriba orqali, ya'ni o'zi bajarib tushinishiga intilish muvaffaqiyat garovi bo'ladi"[5].

Huquqiy tarbiya murakkab va ko'p qirrali hodisadir va uni bir yoqlama tariflash qiyin. Huquqiy tarbiya bu shaxsga nisbatan huquqiy ongi, huquqiy ko'rsatmalarni, qonunga itoatkor xulq-atvor ko'nikmalari va odatlarini shakllantiruvchi uyushgan, bir tizimli, aniq maqsadni ko'zlagan holda tasir ko'rsatishdir[4]. Huquqshunos olim O.Karimova huquqiy tarbiyaga quyidagicha ta'rif beradi, huquqiy tarbiya bu - tashkiliy ravishda muntazam olib boriladigan, aniq maqsadni ko'zlagan va shaxsga tasir qila oladigan, ularda huquqiy ong, huquqiy bilim, qonunlarga rioya etish hislatlarini vujudga keltiradigan g'arakatdir[3]. Demak, talabalarning huquqiy tarbiyasi tushunchasiga tarif beradigan bo'lsak – bo'lg'usi yosh mutaxassislarining huquqiy bilimi, huquqiy ongi, huquqiy madaniyatini tahlil qilishga yo'naltirilgan oliy o'quv yurtining ta'lim-tarbiya faoliyatini tashkil etadi, talabalarning sub'ektiv huquqlari va majburiyatlarini, huquqiy ijtimoiy – insonparvarlik mohiyatini imkon darajada anglashlari, shuningdek tashabbuskorlik, huquqiy tarbiya faoliyati tushuniladi. Shuningdek, huquqiy tarbiya huquqiy ta'limdan yoki faqat huquqshunoslikni o'qitishdangina iborat emas. OTMlarda huquqiy tarbiya tizimi va shakli talabalarning huquqiy tarbiyasiga har tomonlama yondashishdan kelib chiqadi. Biroq oliy ta'limda huquqiy tarbiyaga elementar, yuzaki yondashishdan voz kechish zarurligini ta'kidlash lozim. Zamonaviy huquqiy jamiyat, davlat, iqtisod, siyosat, ma'naviy-madaniy tarbiya va boshqa tizimlarni chuqur, har tomonlama amalda o'rganishni talab qiladi. Talabalarni huquqiy madaniyatini rivojlantirishda, huquqiy tarbiya berishda "Huquqshunoslik", "Falsafa", "Fuqarolik jamiyati", "Sotsiologiya", "O'zbekistonni eng yangi tarixi", "Madaniyatshunoslik" kabi o'quv fanlarining o'qitilishi eng samarali usul bo'lib, huquqiy tarbiya berishda kerakli fanlar sifatida asosiy e'tibor qaratilishi zarur.

Talabalarni qonunlarga, jamiyatning turmush qoidalariga hurmat bilan qarash, insonlarni va kishi shaxsini hurmat qilish ruhida tarbiyalash, har bir talabada insonning huquqiga, qadr-qimmatiga zarracha bo'lsada tajavuz qilishga yo'l qo'yib bermasligiga, qat'i ishonch hosil qilish, fuqarolik faoliyatini va axloq qoidalariga hilof ishlar hamda jinoyi harakatlarga keskin zarba berishga tayyor bo'lish ruhida tarbiyalash buni o'qitish va o'rgatishning bevosita vazifasi hisoblanadi.

Oliy ta'limda talabalarning ijtimoiy faolligini oshirish, ularda faol fuqarolik kompetensiyasini mustahkamlash va axloqiy va huquqiy madaniyatini shakllantirishda huquqiy ta'lim samarasini malum ma'noda quyidagilar bilan belgilanadi:

- pedagogik jarayonga kompleks yondashish;
- ijtimoiy fanlarni o'rganishda konkret bilimlarni mohirlik bilan ajrata bilish;
- jamiyatning yangi taraqqiyot bosqichida ijtimoiy hayotdagi huquqiy muammolarni amaliy keyslar bilan bog'liq holda tushuntirilishi, yechish usullarini o'rgatilishi va talabalarga qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirish.

Oliy ta'lim tizimida talabalarning huquqiy madaniyatini rivojlantirish, ularda faol fuqarolik kompetensiyasini mustahkamlashda pedagogik jarayonga kompleks yondashish zarurligini ko'rsatadi va bu orqali quyidagilarga erishishni ta'minlaydi.

- Bo'lajak o'qituvchilarda ilmiy dunyoqarash, onglilik, yuksak axloq, vatanparvarlikni rivojlantirish va milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalashda g'oyaviy, siyosiy, axloqiy va huquqiy tarbiya birligini ta'minlash talab etiladi.

- Pedagogik jarayonda talabalar ongini, axloqiy qarashlarini va huquqiy madaniyatiga boshqa omillarning birgalikda tasir etishini taminlashdan iboratdir.

Huquqiy tarbiyaga kompleks yondashishni to'g'ri tushunish uchun, uning umumiy va maxsus tomonlarini to'g'ri va aniq asoslab olmoq kerak. Bunda:

- huquqiy tarbiyaning ijtimoiy ahamiyati;
- huquqiy tarbiyaga kompleks yondashishni taminlovchi qoidalar;
- huquqiy madaniyat va huquqiy ongi shakllantiruvchi usul va shakllar;
- huquqiy tarbiya jarayoni samaradorligini oshirishdagi asosiy faktlarga alohida e'tibor berish lozim bo'ladi.

Oliy pedagogik ta'limda talabalar huquqiy madaniyati, ularning fuqarolik pozitsiyasini rivojlantirishga qaratilgan ta'lim-tarbiya jarayoniga kompleks yondashuv quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- huquqiy tarbiyaning mafkuraviy, siyosiy, mehnat va axloqiy tarbiya bilan o'zaro aloqasi;
- talabalarning yashash muhiti, oilaviy sharoiti va pedagogik jarayonda huquqiy-tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan ta'limni rejalashtirish va o'tkazish;
- o'quv-tarbiyaviy jarayonini tashkil etishda huquqiy tarbiyani amalga oshirish va huquqbuzarlikni oldini olish bo'yicha ishlarni talabani dam olish va yashash sharoitlarini yaxshilash orqali takomillashtirib borish;
- bo'lajak o'qituvchilarda huquqiy ongi shakllantirishda ular o'rtasida namunaviy jamoat tartibi, faolliklari uchun musobaqalardan muxirona foydalanish;
- oila, ta'lim va ijtimoiy muhitning huquqiy-tarbiyaviy ta'sirini muvofiqlashtirib, birgalikda faoliyat yuritish;

- huquqiy tarbiya jarayoni samaradorligini o'rganish, boyitish va ijobiy tajribalarni kengroq tarqatish hamda ko'zlangan tadbirlarni bajarilishi yuzasidan nazorat o'rnatish talabning shaxsiy axloqiy ichki quvvatiga yo'naltirishdir[6].

Oliy ta'limda bo'lajak o'qituvchilarda faol fuqarolik kompetensiyasini mustahkamlashdagi eng muhim tamoyil demokratik tamoyil hisoblanadi va bu asosiy ijtimoiy-siyosiy qoida bo'lib, u davlatchilik, huquq va qonunchilik masalalarini demokratik qadriyatlar orqali tushuntirilishni nazarda tutadi. Huquqiy tarbiyaning hayot bilan bog'liq ravishda olib borishda talabalarni huquqiy amaliyotga kirib borishga, hayotda uchrab turadigan huquqiy voqea-hodisalarga ularni jalb etish, masalan, qonuniy hujjatlar loyihalarini muhokama qilish, saylov ishlarini olib borish kabi tadbirlar, ularda qonunga bo'lgan hurmatini tarbiyalashga yordam beradi. Oliy ta'limda talabalarning ijtimoiy faolligini oshirish, ularda huquqiy madaniyatni rivojlantirish va faol fuqarolik kompetensiyasini mustahkamlashda pedagogik jarayondagi rejalashtirish tamoyili muhim o'rin tutadi.

Huquqiy tarbiya quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- barcha huquqiy va ularning ko'rsatmalari mazmunini o'rganish(intelektual tomoni).

- huquqning zarurligi, adolatligi, hamma uchun tengligi, foydalanishga bo'lgan ishonchni shakllantirish (tarbiyaning bag'olash tomoni)

-Bo'lajak o'qituvchilarda huquqiy faollikni, huquqiy meyorlarga rioya etishni, huquqbuzarliklarga qarshi murosasizligini shakllantirish (irodaviy elementi).

Shuningdek, yoshlarning huquqiy madaniyatini oshirishda ommaviy ag'borot vositalari ta'sir mexanizmi vazifasini bajaradi. Ya'ni yangi tahrirdagi qonunlar to'g'risidagi ma'lumotlarni xalqqa etkazib berishda ham matbuotni roli oshmoqda. Yoshlarimizda huquqiy madaniyatni yanada oshirish sharoitida yuksak saviyali teleko'rsatuvlar, maqolalar, reportajlar olib borish amalga oshirilayapti, lekin bu borada amalga oshirilayotgan ishlar maqtanishdan boshqa narsa emas. Eng katta muammo bu tanqidiy ruhdagi ko'rsatuvlar juda kam ko'rsatilayotganidir. Bu borada tijorat va hududiy nodavlat teleradiostudiyalarining faoliyatini yuritishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratishdan iborat.

Xulosa. Huquqiy ta'lim uzluksiz bo'lib, yoshlikdan boshlab berib borilishi lozim. Bolalar oilada, maktabgacha tarbiya muassasalaridayoq xulq-atvor koidalariidan xabardor bo'lishi, ma'naviy va ba'zi huquqiy normalar to'g'risida boshlang'ich tushunchalar olishi, kelgusida bu bilimlar kengaytirilishi va chuqurlashtirilishi aniq ifodalangan huquqiy xususiyat kasb etishi zarur.

Xulosa qilganda, talabalarni huquqiy madaniyatini rivojlantirishda, huquqiy tarbiya berishda "Huquqshunoslik", "Falsafa", "Fuqarolik jamiyati", "Sotsiologiya", "O'zbekistonni eng yangi tarixi", "Madaniyatshunoslik" kabi o'quv fanlarining o'qitilishi eng samarali usul ekanligini e'tiborga olgan holda, ushbu kurslarga ajratilgan dars soatlarini ko'paytirish va unda mutaxassislikni e'tiborga olish lozim.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yoshlarga oid davlat siyosati samaradorligini oshirish va O'zbekiston yoshlar Ittifoqi faoliyatini qo'llab-quvvatlash to'g'risida"gi PF-5106-son Farmoni. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 27-son, 607-modda.
2. Mirziyoev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. 1-tom. - Toshkent: O'zbekiston, 2017. -B.592.
3. Karimova. O. Huquqiy tarbiya metodikasi. Toshkent.: Nizomiy nomidagi. T.D.P. U.-2000.-B.5.
4. Saifnazarov I. Ma'naviy barkamollik va siyosiy madaniyat. -Toshkent Sharq. 2011. -B. 160.
5. To'ychieva X.Shaxs huquqiy ongini shakllantirishda huquqiy ta'limning o'rni va uning ilmiy-amaliy muammolari. Nomzodlik dissertatsiyasi.-Toshkent.: 2009. -B. 160 .
6. Файзиев М.М., Чинибаев Х.Ж. О реализации прав и свобод личности // Общественные науки в Узбекистане. 2000. № 6. -С.29.
7. Hahlweg W. Moderner Guerillakrieg und Terrorismus/ Probleme und Aspekte ihrer Theoretischen Grundlagen als Widerspiegelung der Praxis // Terrorismus. Hrsg.von M.Funke. Bonn, 1977. - P.118.
8. <http://uz.denemetr.com/docs/768/index-280680-1.html?page=2>(Ёшлар социологияси)